

16 Nederzettingssporen uit de Vroege Middeleeuwen (450-1050 n.Chr.)

R. Berckvens en E. Taayke

16.1 Inleiding: de historisch-archeologische context

Tijdens het door RAAP uitgevoerde vooronderzoek in Breda-West, zijn zowel op Steen- als Huifakker scherven van vroeg-middeleeuws aardewerk gevonden, waaronder van de baksels Mayen en Badorf.¹ Het ten zuiden van het onderzoeksgebied gelegen Princenhage komt in historische bronnen voor het eerst voor omstreeks 1198. In de volksmond heette het toen “Hage”, wat duidt op een afgegrensd jachtgebied, in dit geval van de hertog van Brabant. Mogelijk is het huidige Liesbos nog een restant van dit oude jachtbos. Daarnaast kwam ook een tweede naam voor, “Mertersem”, dat veel meer een nederzettingsnaam was en in de Late Middeleeuwen buiten gebruik is geraakt. Een dergelijke naam van het heemtype, wordt veelal in de 8e of 9e eeuw gedateerd en zou in het geval van Princenhage op een vrij vroege ontginning kunnen duiden.² In de 15e eeuw was er rond de kerk van Princenhage geen bebouwing; de kerk stond geïsoleerd op de Kerkakker. Pas in 1500 is bij de kerk een nederzetting ontstaan. Een geïsoleerd gelegen parochiekerk duidt in Noord-Brabant veelal op het voorkomen van een vroeg-middeleeuwse nederzetting nabij die kerk. Hier is echter geen onderzoek naar verricht.³

Rond het midden van de 5e eeuw zetten de Franken, die zich in de 4e eeuw in Toxandrië (het huidige zandplateau van Noord-Brabant en de Belgische provincie Antwerpen) hadden gevestigd, hun migratie voort naar de streek tussen de Somme en de Loire, waar toen een tijdlang het Frankische kerngebied lag. Van de late 5e tot in de 8e eeuw werd het Frankische rijk geregeerd door het merovingische koningshuis. Na 650 kwam het Brabantse Toxandrië steeds meer in de belangstelling te staan van de merovingische adel en werd deze streek geleidelijk opgenomen in het Frankische rijk.⁴ Bij het huidige Wijk bij Duurstede ontstond aan de Oude Rijn een belangrijke handelsnederzetting, Dorestad. Een belangrijk onderdeel van de Frankische integratiepolitiek op de Brabantse zandgronden werd gevormd door de domeinen (*villae*) van Frankische aanzienlijken, die in de tweede helft van de 7e eeuw werden ingericht. Een domein bestond uit een centrale hoeve met daaromheen ondergeschikte pachtboerderijen. Op de centrale hoeve werkten horigen (zij mochten het domein niet verlaten zonder toestemming van de heer) of verarmde vrije boeren. De boeren kregen het land in leen tegen een pachtsom in natura en het verrichten van arbeid voor de heer. Zo ontstonden relaties tussen de Frankische heren van de nieuwe domeinen en de reeds bestaande nederzettingen van kolonisten die zich hier al eerder hadden gevestigd. Een centraal onderdeel van de Frankisering was de opname van inheemse leiders in Frankische bestuursstructuren. Het gezag van de koning werd verder versterkt door de kerstening van de bevolking omdat de kerk nauwe banden had met de Frankische koning. Overgang tot het Christendom was dan ook een voorwaarde voor inheemse stamhoofden om aan het bestuur deel te nemen.⁵

Van hetgeen er tussen de 5e en 7e eeuw in Brabant gebeurde, is weinig bekend. De enige aanwijzingen voor bewoning in westelijk Noord-Brabant zijn een aantal 6e- en 7e-eeuwse rijengravingen uit Alphen en Oosterhout en een paar waterputten uit Goirle.⁶ Nederzettingen zijn in Noord-Brabant echter nauwelijks onderzocht, waardoor nog maar weinig bekend is van de behuizingen, bestaansmiddelen en gebruiksvoorwerpen. Het merovingische gebruik om graven in rijen aan te leggen, is waarschijnlijk toe te schrijven aan kolonisten die vanuit het

¹ Scholte Lubberink 1995.

² Leenders 1991, 5-6.

³ Leenders 1998, 78.

⁴ Kortlang 1987.

⁵ Theuvs 1991; Theuvs 1999; Verhoeven & Vreenegoor 1991.

⁶ Verhagen 1984, 84; Verhoeven & Vreenegoor 1991, 74.

	huizen	bijgebouwen	waterputten	kuilen
Steenakker	70 t/m 73	199 t/m 204	45 t/m 60	136 t/m 140
Huifakker	76 en 83	207	61 en 62	--
Emerakker	--	--	63 en 64	

Tabel 16.1 Overzicht van de vroeg-middeleeuwse bewoningsporen in Breda-West

Frankische kerngebied naar deze streken waren getrokken. Uit het feit dat aan de overledene dikwijls waardevolle bijgaven zoals wapens en sieraden in het graf werden meegegeven, blijkt dat de bewoners nog niet waren overgegaan tot het Christendom. De Karolingische Tijd is in West-Brabant vooral door losse vondsten vertegenwoordigd.⁷ In de gemeente Breda gaat het met name om losse scherven van karolingisch aardewerk, gevonden langs de Mark in Galder en Ulvenhout. In Oosterhout zijn naast scherven ook resten van een boomstamwaterput gevonden.⁸

16.1.1 Locatie van sporen en structuren (zie tabel 16.1)

In Breda-West dateren de eerste vroeg-middeleeuwse bewoningssporen op Emer- en Steenakker uit de tweede helft van de 5e eeuw. Een directe relatie met de Germaanse bewoning uit de 4e eeuw waarvan op Steenakker sporen zijn aangetroffen, kan niet worden gelegd. Na het bewoningshiaat in de eerste helft van de 5e eeuw, maakten de bewoners een duidelijk andere terreinkeuze. De gebouwen lagen niet langer op de hoogste delen van de dekzandruggen, maar in de directe nabijheid van de lager gelegen depressies, die gevormd zijn door een fossiele beekloop. In deze vochtige laagten van het landschap, langs de zuidoostelijke rand van Steenakker, ontwikkelde zich in de 5e eeuw een onregelmatig bewoningspatroon. Bij de opgraving zijn in deze zone verscheidene huisplattegronden aangetroffen die op typologische gronden tot de Vroege Middeleeuwen gerekend kunnen worden.⁹ Van sommige waterputten zijn de houten beschoeiingen dendrochronologisch gedateerd, waardoor de vroeg-middeleeuwse bewoning nauwkeurig te dateren is: de merovingische bewoning ving aan in het derde kwart van de 5e eeuw en liep door tot het begin van de 7e eeuw.

Hoewel het niet met dendrochronologische dateringen te onderbouwen is, lijkt de 7e-eeuwse bewoning op Steenakker door te lopen tot in de Laat-Merovingische Tijd. In tegenstelling tot de voorafgaande periode zijn uit de 7e eeuw ook op de andere dekzandruggen in het onderzoeksgebied bewoningssporen aangetroffen. De hogere delen van het landschap werden daarbij opnieuw in gebruik genomen. Op Emerakker is een boomstamwaterput uit de 7e eeuw gevonden en de kans is groot dat hier een woonerf heeft gelegen, al blijft dat in het ongewisse omdat het terrein rond de waterput niet geheel is opgegraven. Uit archeologisch onderzoek in Zuid-Nederland blijkt echter dat zowel in de Merovingische als Karolingische Tijd meestal een waterput op het erf aanwezig was.¹⁰

Uit de Karolingische Tijd zijn in Breda-West bewoningssporen aangetoond op Huifakker. In de verspreiding van de bewoningssporen is een tendens waarneembaar om wederom de lagere delen van het landschap te bewonen. Op Huifakker is een kleine woonkern aangetroffen op de overgang naar het beekdal van de Weteringloop, bestaande uit sporen van een waterput, een boerderij en een klein aantal bijgebouwen.

Hieronder worden achtereenvolgens de bewoning op Steen-, Huif- en Emerakker besproken. Per dekzandrug worden de huizen, bijgebouwen, palenrijen, waterputten en kuilen kort beschreven, waarna een reconstructie van de huiserven volgt.

⁷ Verhagen 1984, 85.

⁸ Verhagen 1984, 86.

⁹ Verwers 1998.

¹⁰ Theuvs 1991, 357-362.

Afb. 16.1 Vroege Middeleeuwen
op Steenakker

16.2 Steenakker

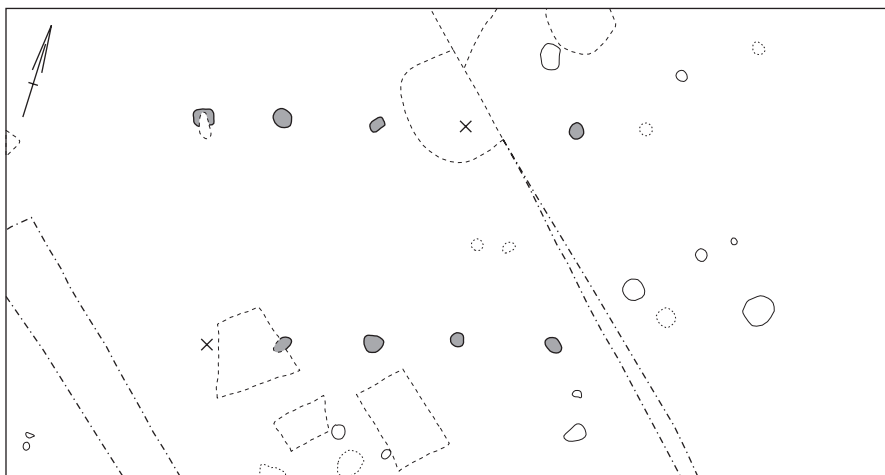
De merovingische bewoningssporen die op Steenakker zijn aangetroffen, bestaan uit vier huisplattegronden, zes bijgebouwen, zestien waterputten en vijf kuilen (afb. 16.1). Het woonerf bestaat bijna altijd uit één boerderij, soms vergezeld van een nabijgelegen waterput en bijgebouw. In tegenstelling tot de eenledige gebouwen, die nauwelijks of geen dateerbaar materiaal bevatten, leverden de waterputten in de buurt van deze huisplattegronden wel dateerbaar vondstmateriaal op. Zowel het aardewerk als dendrochronologische dateringen van het gebruikte hout wijzen op een datering van de 5e tot het begin van de 7e eeuw.¹¹ Alvorens de verschillende erven te reconstrueren, worden eerst de plattegronden beschreven.

16.2.1 Huisplattegronden (zie tabel 16.2)

huis	omschrijving	typologie ¹²	klasse ¹³	lengte	breedte	oriëntatie
70	éénledig? 2 x 5 palen	Verwers 4	A1	10,50 m	6 m	O-W
71	éénledig; 2 x 5 palen	Verwers 3	A1	7 m	5 m	NNW-ZZO
72	éénledig; 2 x 7 palen	Verwers 5	A1	13 m	7 m	O-W
73	éénledig; 2 x 6 palen	Verwers 3	A1	9 m	5 m	O-W

Tabel 16.2 Overzicht van de vroeg-middeleeuwse huisplattegronden op Steenakker.

Aan de zuidkant van Steenakker lag een concentratie sporen waarin tenminste vier huizen en zeven waterputten te onderscheiden zijn. De paalsporen van de huizen hebben overeenkomstige vullingen en ook hun plattegronden zijn vergelijkbaar. Al deze huizen liggen aan de rand van een lokale depressie, waarvan de ondergrond uit leemrijk dekzand bestaat.

Afb. 16.2 Huis 70
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,80m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente verstoring
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

¹¹ De vroegste dendrochronologische datering gaat terug tot ca. 485 n.Chr., de laatste tot 616 n.Chr. (zie afb. 16.25).

¹² Voor de typologische indeling van de vroeg-middeleeuwse huisplattegronden is gebruik gemaakt van de typologie van Verwers (1998).

¹³ Naar Fokkens & Jansen 2002, 10; zie tabel 4.3.

Huis 70

Huis 70 is een eenledig gebouw van 6 x 10,50 m, waarvan de plattegrond voor een deel is beschadigd door de sloop van een tuinbouwkas (afb. 16.2). De twee rijen van oorspronkelijk vijf palen hebben het dak gedragen. De oost-west georiënteerde plattegrond vertoont sterke gelijkenis met huizen uit Bladel en Berkel-Enschot en kan getypeerd worden als Verwers' type 4, dat voornamelijk gedateerd wordt in de Karolingische Tijd. De paarsgewijs geplaatste staanders hebben een tussenafstand van 2 tot 2,50 m. De palen tekenen zich duidelijk af in de natuurlijke bodem, omdat ze een aantal ijzerhoudende oerlagen doorsnijden. De paalkuilen zijn opgevuld met bruingrijs zand met veel houtskool, verbrand bot en verbrande leem. Rond deze twee rijen palen lagen enkele paalsporen, waarvan niet uitgesloten kan worden dat ze tot de wandconstructie behoorden.

Huis 71

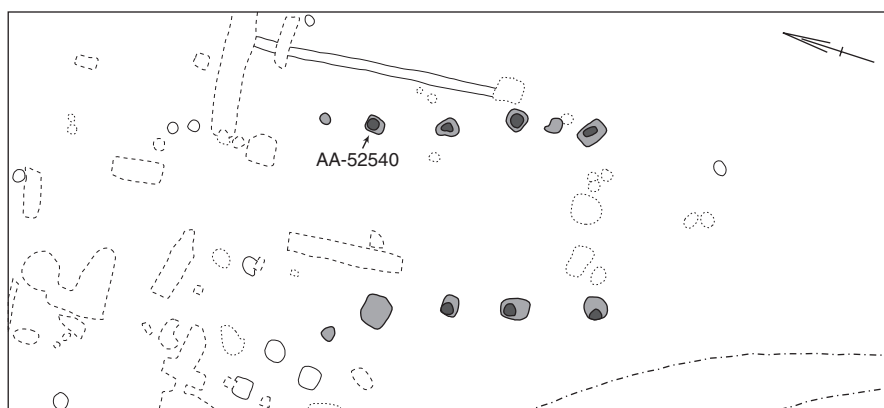
Huis 71 is een eenledig gebouw met twee lange wanden die bestaan uit vijf en zes palen (afb. 16.3). De plattegrond komt overeen met het merovingische huistype 3 van Verwers en kan vergeleken worden met plattegronden uit Someren en Berkel-Enschot.¹⁴ Het huis is te dateren in het midden van de 7e eeuw; een stukje houtskool uit één van de paalkuilen is namelijk op basis van ¹⁴C gedateerd tussen 620 en 680 n.Chr (1 sigma), met een uiterst hoge piek rond 660 n.Chr.¹⁵ De tussenafstand van de paarsgewijs geplaatste palen bedraagt 1,50 tot 2 m. De paalkuilen hebben onderin vaak nog de donkere contouren van een paalkern. Uit één van de paalkuilen komt veel tufsteen, wat brokken tefriet en een deel van een zandstenen slijpsteen. Waarschijnlijk is het huis door brand verwoest, aangezien in de paalkuilen vrij veel houtskool en verbrande leem gevonden is, met name in de paalkernen.

Huis 72

Ongeveer 5 m ten noordwesten van Huis 71 lag Huis 72. Het eenledige huis had wanden met minstens zeven palen (afb. 16.4). Het 13 m lange gebouw lijkt aan de zuidoostkant oversneden te zijn door een andere structuur; hier lag namelijk een onregelmatige rij van vijf palen. Vanwege het ontbreken van een duidelijke

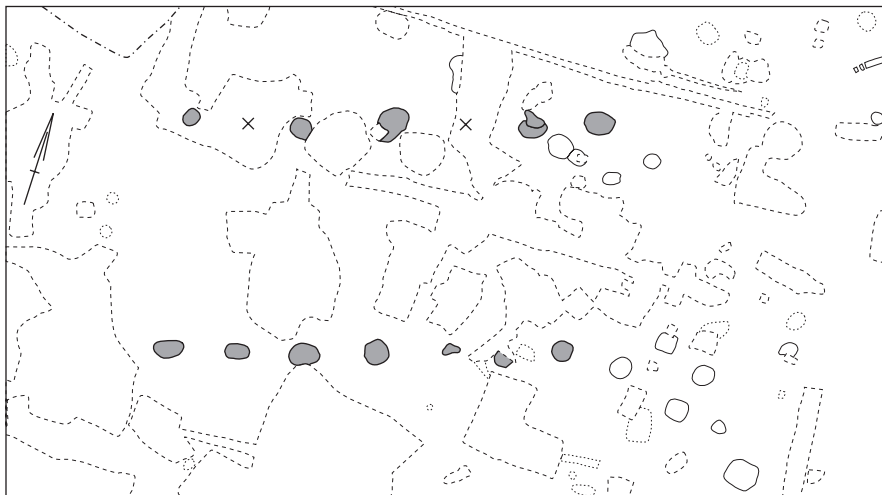
Afb. 16.3 Huis 71
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,80m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente versterking
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

¹⁴ Verwers 1998, 81.

¹⁵ Datering AA-52540.

Afb. 16.4 Huis 72
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,80m +NAP)..
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,80m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente verstoring
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

tegenhanger van deze rij kunnen we niet spreken van een huis. Eén van de palen is een keer vervangen, waarbij een nieuwe paal in de oude kuil is gezet. Of sprake is van een verbouwing of een latere herbouw van Huis 72, is door de vele verstoringen ter plaatse helaas niet met zekerheid te zeggen.

De palen in de wand waren verbonden door een horizontale balk en droegen het zadeldak van het huis. De tussenafstand van de tegenover elkaar geplaatste wandpalen was telkens 2 m. Mogelijk hoort een aantal palen, met een vergelijkbare kuilvulling, dat ten noorden van de plattegrond lag ook bij het huis.

De eenledige huisplattegrond komt sterk overeen met Verwers' type 5, dat zowel in de Merovingische als Karolingische Tijd voorkwam en waarvan voorbeelden bekend zijn uit Grave-Escharen, Berkel-Enschot en Bladel.¹⁶ Hierbij moet worden opgemerkt dat de huisplattegrond mogelijk onvolledig is, aangezien de lokatie is verstoord door sloopwerkzaamheden voorafgaand aan ons veldonderzoek. De paalkuilen hebben een donkergrijsbruine gevlekte vulling met veel houtskool, verbrand bot en verbrande leem. De heterogene vulling doet vermoeden dat de palen eruit zijn getrokken en de holtes zijn opgevuld met nederzettingsafval.

Uit een paalkuil komt een randje van een ruwwandige gedraaide pot, dat dateert uit het begin van de 5e eeuw.¹⁷

Huis 73

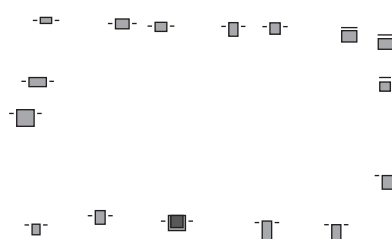
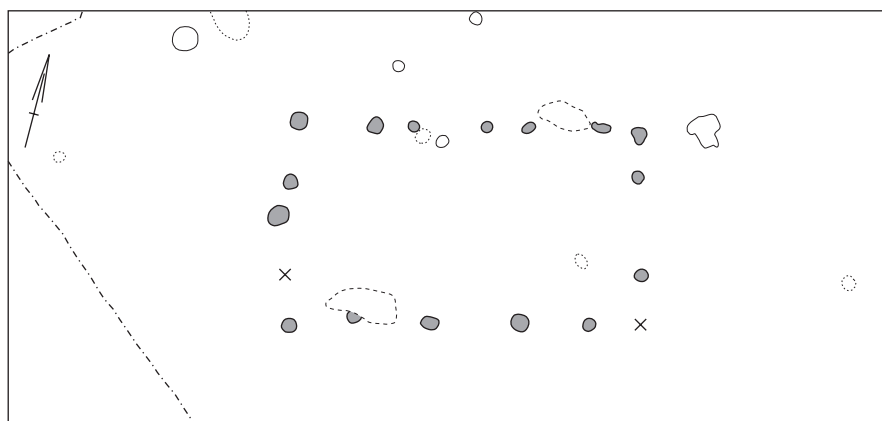
Huis 73 lag op ongeveer 80 m afstand van Huizen 70, 71 en 72 en bevond zich hoger op de dekszandrug, aan de rand van een vennetje. Het betreft een eenledig gebouw, waarvan de twee lange wanden uit zes en zeven palen bestonden met een tussenafstand van 1,50 tot 2 m (afb. 16.5). De korte zijden zijn niet gelijk aan elkaar; aan de oostkant stonden twee palen, terwijl de westkant nog een derde, vrij diepe paal in het midden had. Mogelijk bestond het dak aan de oostzijde uit een schilddak en aan de westzijde uit een zadeldak, waarbij de middelste paal de nok van het dak ondersteunde. De plattegrond komt wat afmetingen

¹⁶ Verwers 1998, 80-84; Verhoeven & Vreenegoor 1991, 62.

¹⁷ Pirling type 157: Bakker 1997, 37, afb 59.

Afb. 16.5 Huis 73
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 3,10m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente verstoring
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

betreft duidelijk overeen met het merovingische type 3 van Verwers, maar heeft wel zes palenparen, in plaats van de gebruikelijke vier of vijf. De zuidoostelijke hoekpaal ontbreekt net als mogelijk een paal in de korte oostzijde. Misschien bevond zich een ingang in het midden van de noordelijke lange zijde, waar een deel van de plattegrond echter is oversneden door een spieker. Oversnijdingen ontbreken echter, zodat onduidelijk is welke structuur ouder is.

Tabel 16.3: Overzicht van de vroeg-middeleeuwse bijgebouwen op Steenakker

huis	omschrijving	typologie	lengte	breedte	oriëntatie
199	éénledig; 2 x 6 palen	Verwers 3	7 m	5,50 m	O-W
200	onduidelijk	--	5 m	5 m	O-W
201	tweeledig; 2 x 5 palen	Verwers 3	4,50 m	3,50 m	ONOO-WZWW
202	onduidelijk	--	5 m	5 m	O-W
203	6-palige spieker	Oss 1 B	4,50 m	3,25 m	ZO-NW
204	éénledig; 2 x 4 palen	Verwers 3	6 m	5 m	O-W

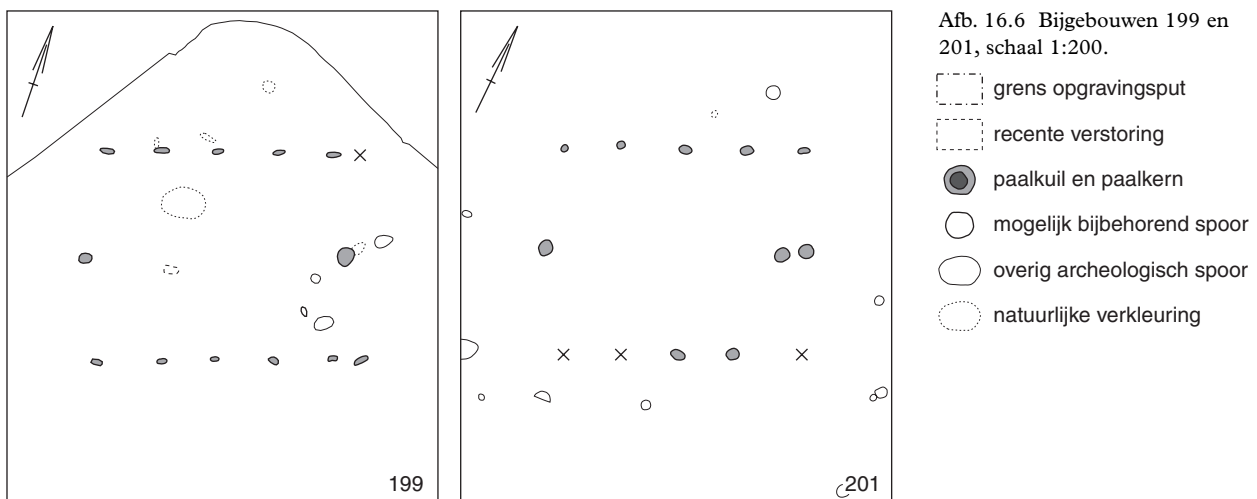
16.2.2 Bijgebouwen (zie tabel 16.3)

De plattegronden van de bijgebouwen omvatten vijf grote gebouwen en één rechthoekige spieker. Twee structuren zijn niet te typeren, omdat de plattegrond maar gedeeltelijk bewaard is gebleven.

Structuur 199

Structuren 199, 200 en 201 lagen op het hoogste deel van de dekzandrug. De drie bijgebouwen hebben naast een overeenkomstige plattegrond en oriëntatie, vrijwel dezelfde afmetingen.

Structuur 199 heeft een plattegrond van ruim 7 m lang en 5,50 m breed (zie afb. 16.6). Het gebouw is oost-west georiënteerd en bestaat uit dertien ondiepe paalsporen. Het betreft een eenledig gebouw met in elke lange wand vijf tot zes palen. De wandpalen waren in het vlak herkenbaar als rechthoekige balken zon-

der kuilinstee. De onderlinge afstand van deze palen bedraagt 1,50 m. Halverwege de beide korte wanden stond een middenstaander die de nokbalk van het dak heeft gedragen. Het bijgebouw had waarschijnlijk een zadeldak en lijkt op Verwers' type 3, dat dateert uit de Merovingische Tijd. Mogelijk hoort één paalspoor dat binnen de structuur lag ook bij de plattegrond (zie afb. 16.6).

Structuur 200

De plattegrond van Structuur 200 bestaat uit een noord-zuid en een oost-west georiënteerde palenrij die een oppervlak beslaan van 5 x 5 m. De andere wanden ontbreken. Waarschijnlijk zijn ze vergraven bij de aanleg van het legerkamp in 1637. De gemiddelde diepte van de paalkuilen bedraagt slechts 7,5 cm.

Structuur 201

Structuur 201 heeft een oostnoordoost-westzuidwest georiënteerde plattegrond van 4,50 x 3,50 m (zie afb. 16.6). De geringe afmetingen duiden erop dat het geen woonhuis maar een bijgebouw was. De plattegrond is typologisch onder te brengen bij Verwers' type 3 uit de Merovingische Tijd. Het gebouw had middenstaanders in de korte zijden, waarbij de zuidelijke paal dieper gefundeerd was dan de noordelijke. De wanden bestonden uit vijf palen, waarvan er aan één kant drie niet zijn gevonden. Dat is niet verwonderlijk, aangezien sommige paalspooren zo ondiep waren, dat ze alleen op het vlak zichtbaar waren. Het tweeledige gebouw had waarschijnlijk een overhangend zadeldak, waarvan de nok gedragen werd door de staanders in de korte zijden. Uit een paalkuil komt een afgerond stuk van een Romeinse dakpan.

Structuur 202

Structuur 202 is slechts gedeeltelijk bewaard gebleven en bestaat uit twee rijen van twee palen en een paar kleine paaltjes op de hoeken. Mogelijk was het een rechthoekig gebouw van minimaal 5 x 5 m, waarvan de plattegrond en de afmetingen niet nader zijn te bepalen omdat een deel verdwenen is door de aanleg van het legerkamp in 1637 (zie hoofdstuk 18). De forse palen met een diepte van 0,40 m, geven aan dat het om een goed gefundeerd gebouw gaat. Het is waarschijnlijk door brand verwoest, aangezien de paalkernen grotendeels opgevuld zijn met houtskool (afb. 16.7). De palen, gemaakt van dikke planken, zijn kenmerkend voor Merovingische gebouwen in Zuid-Nederland.¹⁸

Structuren 203-204

Structuur 204 is een eenledig gebouw van 6 x 5 m met een oost-west oriëntatie. Het had twee rijen van vier palen, waarvan er één ontbreekt. De palen hadden

Afb. 16.7 Een paalkuil van Structuur 202 met een duidelijk rechthoekige paalkern.

¹⁸ Theuvs 1996, 760.

een onderlinge afstand van 2 m. Er zijn geen sporen van wanden of ingangen gevonden. Het gebouw komt overeen met Verwers' type 3; de geringe afmetingen in combinatie met de stevige fundering duiden op een schuur of stalgebouw. Structuur 203 lag enkele meters ten noordoosten van Structuur 204. Het is een zespalige spieker van 4,50 x 3,25 m met een noordwest-zuidoost oriëntatie.

16.2.3 Waterputten

De meest opvallende en in het oog springende overblijfselen uit de Vroege Middeleeuwen zijn de waterputten, waarvan er op Steenakker maar liefst 16 zijn gevonden (zie tabel 16.4). De helft is met behulp van dendrochronologisch onderzoek gedateerd. De waterputten lagen wijd verspreid over de zuidoostelijke zone van de dekzandrug. De meeste hebben een vierkante constructie van houten planken maar in twee gevallen is gebruik gemaakt van een uitgeholde boomstam en in twee andere gevallen van een houten ton.

Tabel 16.4 Overzicht van de vroeg-middeleeuwse waterputten op Steenakker.

huis	constructie	typologie ¹⁹	diepte	diameter bekisting
45	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	1,70 m	0,90 x 1 m
46	vierkant van horizontale planken	Oss A5	1,50 m	0,90 x 0,90 m
47	boomstam	Oss A3	1,90 m	0,90 m
48	vierkant van horizontale planken	Oss A5	2 m	1 x 0,90 m
49	tonput	Oss A4	2 m	0,60 m
50	vierkant van horizontale planken	Oss A5	1,80 m	0,80 x 0,80 m
51	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	2 m	0,90 x 0,80 m
52	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	1,40 m	0,90 x 0,80 m
53	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	1,90 m	1 x 1 m en 0,60 x 0,90 m binnenzijde
54	boomstam	Oss A3	2,06 m	0,70 m
55	vierkant van horizontale planken	Oss A5	1,20 m	minimaal 1 x 1,20 m
56	tonput	Oss A5	1,80 m	0,75 m
57	vierkant van horizontale planken	Oss A2	1,30 m	0,60 x 0,60 m
58	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	1,20 m	0,40 x 0,40 m
59	vierkant van horizontale planken	Oss A5	1,50 m	0,85 x 0,45 m
60	vierkant van horizontale planken en verticale hoekpalen	Oss A5	2,05 m	0,70 x 0,70 m

Afb. 16.8 Waterputten 45 en 46
Bij waterput 45 (links) zijn in het vlak de contouren zichtbaar van de houten bekisting. Bij waterput 46 (rechts) zijn de spoellaagjes onderin duidelijk waarneembaar.

¹⁹ Schinkel 1994, deel II, p. 161; zie tabel 11.10.

Waterput 45

De 1,50 m diepe Waterput 45 lag in het noordoosten van het onderzochte deel van Steenakker. De houten constructie van ongeveer 0,90 x 1 m bestond oorspronkelijk uit horizontale, naar buiten uitstekende planken, die aan de buitenzijde op de hoeken vastgemaakt waren met vierkante, verticaal ingeslagen palen (zie afb. 16.8). De planken geven een dendrochronologische datering tussen 490 en 502 n.Chr. (zie tabel 2.3).

Onderin bestond de vulling uit een grijze leemachtige laag met resten van dierlijk bot (tanden), verbrande leem en een klein ijzeren plaatje waarvan de functie niet duidelijk is. In de hele put kwam sterk verweerd, gedraaid aardewerk voor, waaronder een scherf van *terra nigra* met radstempel. In de vulling bevond zich verder vrij veel natuursteen, waaronder een gebroken zandstenen slijpsteen, een kwartsieten maalsteen en een groot brok graniet, waarvan de functie niet duidelijk is. De maalsteen had een plat, geruwd oppervlak en is waarschijnlijk afkomstig uit de Ardennen.²⁰ Ook werden in de put een deel van een romeinse baksteen, een geretoucheerde afslag en een sintel gevonden.

Waterput 46

Waterput 46 is geconstrueerd uit horizontaal geplaatste planken, die op de hoeken iets naar buiten staken. Van de vierkante beschoeiing van ongeveer 0,90 x 0,90 m waren alleen de onderste, vermolmde planken over (zie afb. 16.8). In enkele hoeken aan de binnenkant van de constructie waren ter versteviging verticale plankjes geplaatst. De put is na gebruik langzaam dichtgeslibd met zand. Naast een wandscherf van vroeg-middeleeuws handgevormd aardewerk bestaat het vondstmateriaal voornamelijk uit hardgebakken, gedraaid, ruwwandig aardewerk, waaronder een kookpot met platte rand en een kookpot met dekselgeul met roetaanslag.²¹ Tevens is een rand van een grijze wrijfschaal met een ingekrasste versiering, mogelijk graffiti, gevonden. Ook hier troffen we fragmenten van (gedeeltelijk verbrande) romeinse dakpannen aan.

Waterput 47

Waterput 47 had als bekisting een uitgeholde en bewerkte, eikenhouten boomstam met een diameter van 0,90 m (zie afb. 16.9). Van de boomstam was nog 1,10 m bewaard. De stam was aan de binnenkant met een dissel en aan de buitenkant met een bijl bewerkt, waardoor dat hij aan de onderzijde (de onderste 15 cm) taps toeliep. Op het bovenste deel van de stam bevond zich nog schors, samen met een “oog” van de boom waar deze zich vertakte. De stam was verticaal in tweeën gesplitst en daarna weer tegen elkaar gezet. Beide helften zijn mogelijk met elkaar verbonden geweest, aangezien op gelijke hoogte enkele handgemaakte gaten zaten. In het botanisch materiaal zijn resten van vlas gevonden en voorts resten van insecten en mijten alsmede een schub van een karperachtige. Het vondstmateriaal omvat een (productie)ijzerslak, een geprofileerd romeins dakpanfragment, een slijpsteen, twee stukken maalsteen (van tefriet en kwartsietische zandsteen) en zes scherven handgevormd aardewerk, waaronder één scherf die versierd is met een nagelindruk en een secundair verbrande scherf.

Afb. 16.9 Waterputten 47 en 48
In de coupe van Waterput 47 (links) toont zich de uitgeholde boomstam. Bij waterput 48 (rechts) is de nazakking duidelijk te zien.

²⁰ Met dank aan K. van Baaren voor deze informatie.

²¹ Bakker 1997, 37, type VI.

Waterput 48

Waterput 48 had een vierkante bekisting van ongeveer 1 m bij 0,90 m en was bijna 2 m diep. De bekisting bestond uit horizontale planken, die op de hoeken met elkaar verbonden waren (zie afb. 16.9). Op de bodem liep de constructie schuin naar binnen toe, daarbij aan één kant gesteund door een enkel schuin ingeslagen paaltje. Van het hout is 0,15 m bewaard gebleven. De dendrochronologische datering van deze planken geeft een datum van ca. 545-557 n.Chr (zie tabel 2.3).

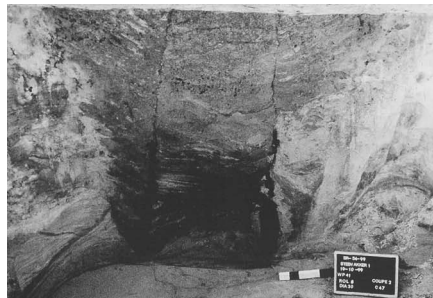
De vulling binnen de houten omsluiting bestaat uit talloze horizontale spoel-laagjes. Het vondstcomplex bestaat uit een ongeretoucheerde vuurstenen afslag, een maalsteen, een fragment glas en aardewerk. Het glasfragment is een randje van een glazen drinkbeker, waarschijnlijk afkomstig uit het Rijn- of Maasgebied. Het groengele glas bevat vrij veel luchtbelletjes en is helaas te klein om het aan een bepaald type toe te kunnen schrijven.

Het aardewerk komt met name uit de bovenste vulling en bestaat uit gedraaid ruwwandig en geveerd aardewerk.

Waterput 49

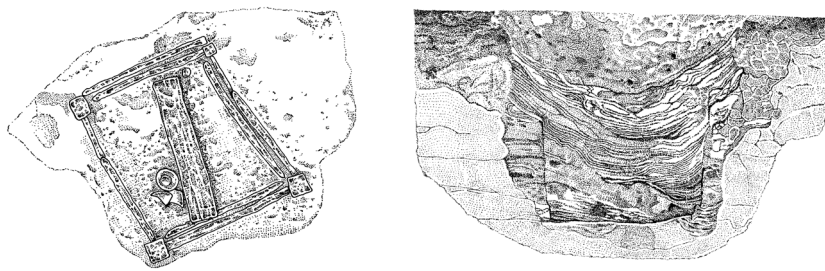
Waterput 49 is een ronde waterput met een diameter van amper 0,60 m. Andere mogelijke structuren uit de Vroege Middeleeuwen in de omgeving van de waterput ontbreken. De put was gemaakt van een houten vat met eiken duigen (zie afb. 16.10). Waarschijnlijk bestond de constructie uit verschillende op elkaar gestapelde vaten. De put was opgevuld met fijne laagjes ingespoeld zand, waarin zich onder het weinige vondstmateriaal een Romeinse dakpan bevond. Uit de insteek komt een randfragment van een ruwwandige kookpot, mogelijk een *Wölbwandtopf* en uit de nazakking komt een scherf met radstempel.

Afb. 16.10 Waterputten 49 (links) en 50 (rechts)

Waterput 50

Ruim 20 m ten westen van Structuur 202 lag Waterput 50. Deze vierkante waterput van horizontale planken zonder hoekpaaltjes was ongeveer 0,80 x 0,80 m groot. De houten putwanden lijken door de druk van buiten naar binnen te zijn gedrukt. De onderkant van de houten constructie is goed bewaard gebleven; de rest was bovenin als zwart verkleurde bandjes in het profiel en vlak zichtbaar (zie afb. 16.10). De dendrochronologische datering van de beschoeiing gaf als veldatum 471 ± 6 n.Chr. (zie tabel 2.3). De vulling bestond uit fijn gelaagd, grijs zand met houtskool. IJzeroxides in de bovenste vulling zijn waarschijnlijk veroorzaakt door waterophoping. In de waterput werden fragmenten aangetroffen van gedraaid ruwwandig aardewerk, waarschijnlijk afkomstig uit het Duitse Mayen in de Eifel of uit de omgeving van Trier. Onder de vormen bevinden zich de bodem van een dikwandige, grijze schaal, een bodem van een pot, een grijs randje, en een oorfragment van een tweeledige pot. Verder werden ook wat handgevormd aardewerk, twee dakpanfragmenten, sintels, verbrande brokken maalsteen en een groot stuk tufsteen aangetroffen dat waarschijnlijk secundair gebruikt bouw materiaal is. De maalsteenfragmenten behoorden tot een oorspronkelijk ronde maalsteen van tefriet.

Afb. 16.11 Waterputten.
51 (links) en 52 (rechts), schaal
1:40

Waterput 51

Waterput 51 is een 2 m diepe waterput, die op de rand van een ven lag, op ongeveer 25 m van Huizen 73 en 74. De put bestond uit horizontale planken met verticale hoekpaaltjes aan de binnenkant van de bekisting (zie afb. 16.11). De planken geven een dendrochronologische datering tussen 485 en 497 n.Chr. (zie tabel 2.3). De afmetingen van de vierkante constructie bedragen ongeveer 0,90 x 0,80 m. De onderste 0,30 m van de houten constructie was bewaard gebleven, de hoger gelegen delen waren als bruine verkleuring zichtbaar in het vlak en het profiel. In de vulling zaten her en der wat losse planken. Het vondstmateriaal bestaat uit handgevormd en ruwwandig gedraaid aardewerk, wat brokken natuursteen (onder meer een slijpsteen) en een sintel.

Waterput 52

Waterput 52 lag aan de rand van het ven op Steenakker. Deze 1,40 m diepe, vierkante waterput had een constructie van horizontale planken waarvan alleen de contouren bewaard zijn gebleven. Waarschijnlijk waren de planken oorspronkelijk bevestigd aan verticale hoekpalen aan de binnenzijde van de 0,90 x 0,80 m grote bekisting (zie afb. 16.11). De insteek was zo uitgegraven dat de houten bekisting er net in paste. De waterput is langzaam dichtgeslibd met zand en in de vulling werd zowel handgevormd als gedraaid aardewerk gevonden, naast twee zandsteenfragmenten, een granieten slijpsteen, stukjes van een lemen wand en dierlijke botresten, waaronder de kies van een rund.

Waterput 53

Waterput 53 was een vierkante waterput van horizontale houten planken en verticale hoekpalen langs de binnenkant van de constructie. De planken stonden een stukje schuin naar binnen toe en gedeeltelijk over elkaar heen, waardoor de put schuin naar binnen toe loopt (zie afb. 16.12). De afmetingen van de vierkante bekisting bedragen 1 x 1 m aan de buitenkant en 0,60 x 0,90 m aan de binnenkant. Dendrochronologisch onderzoek geeft een datering voor het hout tussen 569 en 581 n.Chr. (zie tabel 2.3). De 1,90 m diepe put is langzaam dichtgeslibd met fijn zand en in onbruik geraakt. Het gat werd vervolgens opgevuld met nederzettingsafval als leembrokjes, aardewerk en houtskool. Het is vooral merovingisch, ruwwandig, gedraaid aardewerk, waaronder verscheidene kook-

Afb. 16.12 Waterputten 53
(links) en 54 (rechts)

potranden (onder andere een rand met dekselgeul) en bodems. Verder lagen in de vulling slakmateriaal, een rundertand, stukken verbrande dakpan, huttenleem, brokken maalsteen van tefriet en een slijpsteen van graniet.

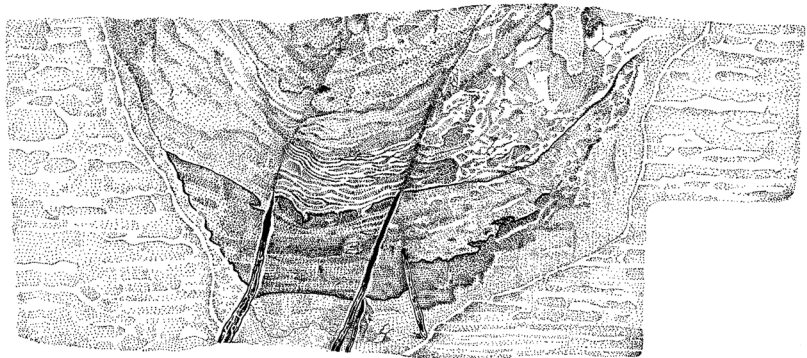
Waterput 54

Waterput 54 was een boomstamwaterput met een diameter van 0,70 m, waarvan de vulling sterk gelaagd is (zie afb. 16.12). In de ruim 2 m diepe put was het hout nog tot ongeveer 0,50 m bewaard gebleven. De put lijkt gedeeltelijk te zijn dichtgeslibd, waarna de vulling is ingeklonken. De bovenkant van het spoor werd doorsneden door een recente verstoring, bovendien is dit bovenste deel zwaar verstoord door boomwortels. Naast handgevormd aardewerk werd in de waterput vooral gedraaid merovingisch aardewerk aangetroffen, waarschijnlijk afkomstig uit Mayen, waaronder twee kookpotranden, een deel van een ruwwandige kruik (Niederbieber 64) en twee *terra nigra*-scherven met radstempel. Daarnaast werden ook stukken graniet, maalsteenfragmenten en delen van sterk verbrande, waarschijnlijk romeinse dakpannen gevonden. In de kern van de waterput lagen nog een grote ijzersintel en delen van een smeltkroes, die gebruikt is bij metaalbewerking. Tussen het botanische materiaal lagen zichtbaar veel bladeren en hazelnoten.

Waterput 55

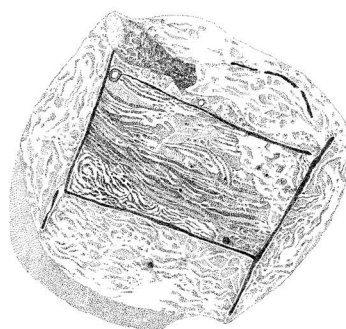
Waterput 55 had waarschijnlijk een vierkante constructie van horizontale houten planken, die echter grotendeels verdwenen zijn. Mogelijk is het hout er uit gehaald nadat de put in onbruik was geraakt, aangezien de zandlagen van de insteek sterk vermengd zijn met het zand in de put zelf. De afmetingen van de putconstructie bedroegen minimaal 1 x 1,20 m. In het dekzand op de bodem van de kuil waren nog duidelijk schopsteken zichtbaar. Uit de kuil komen slechts een paar kleine scherven en een bodemfragment van ruwwandig gedraaid aardewerk; op basis daarvan wordt de put in de Vroege Middeleeuwen gedateerd.

Afb. 16.14 Waterputten 57 (links) en 58 (rechts)

Waterput 56

Waterput 56 was opgebouwd uit een ronde ton, mogelijk een wijnavat, waarvan alleen de contouren nog zichtbaar waren. Onderin, op een diepte van 1,30 m, was van het hout alleen nog wat donker, vermolmd materiaal over (zie afb. 16.13, in kleurenkatern). De ton had een diameter van bijna 0,75 m. Uit de nazakking komt de verdikte rand van een hardgebakken, wijdmondige pot en uit de vulling van de put zelf komt een scherv van fijne *terra nigra*. In de insteek lagen een dunne scherv van rood geverfd aardewerk, twee bodems van ruwwandig aardewerk, een randfragment van witbakkend, ruwwandig aardewerk en wat handgevormd aardewerk. Ook hier werden fragmenten van bouw materiaal gevonden, zoals huttenleem en dakpannen. De rest van het vondstmateriaal bestaat uit sintels, een stuk graniet, een silt-leisteen, een rundertand, een vuurstenen kling en een metalen kokertje van 1 cm lang, mogelijk onderdeel van een gietmal.

Afb. 16.15 Waterput 59
De vlaktekening toont de deels
naar binnen verplaatste planken
van de vierkante bekisting.

Waterput 57

Waterput 57 is een trechtervormige kuil, die bovenin opgevuld was met een dikke laag roodverbrande leem (zie afb. 16.14). Deze laag lijkt sterk op de vul-
ling van de paalkuilen van Huizen 71 en 72 en de waterput lag mogelijk op het
erf van één van deze huizen. De 1,80 m diepe waterput bestond uit een vierkan-
te constructie van horizontaal geplaatste planken van ongeveer 0,60 x 0,60 m.
Van het hout waren alleen nog de contouren zichtbaar. De vulling van de put be-
stond uit talrijke spoellaagjes en bleek maar weinig aardewerk te bevatten. Zowel
uit de insteek als de kern komt sterk verweerd handgevormd en gedraaid aarde-
werk, waaronder ruwwandige, verbrande kookpotten en een scherf die versierd
is met horizontale strepen en indrukken van een stokje. Bouwkeramiek, onder
meer een sterk verbrande, platte baksteen, werd zowel aan het oppervlak als in
de nazakking aangetroffen. Ook het natuursteen uit de waterput (waaronder
zandsteen, tefriet en graniet) was grotendeels verbrand.

Waterput 58

Waterput 58 lag aan de rand van het al eerder genoemde ven en had een houten
bekisting van horizontale planken, met in de hoeken verticaal geplaatste, vier-
kante paaltjes (zie afb. 16.14). De afmetingen van de vierkante constructie be-
dragen slechts 0,40 x 0,40 m. Het hout was slechts tot een hoogte van 0,10 m
bewaard. Dendrochronologisch onderzoek geeft een datering aan de planken
tussen 604 en 616 n.Chr. (zie tabel 2.2). De 1,20 m diepe waterput is door de
druk van buitenaf ingeklapt; in het profiel lopen de contouren van de waterput
namelijk schuin naar boven toe, tot een smalle schacht met een diameter van
0,37 m. In één van de vullinglagen werden onder andere een tand en een deel
van een varkenskaak gevonden.

Waterput 59

Uit de bovenste laag van Waterput 59 kwamen een grote hoeveelheid verbrande
leembrokken en houtskool. De put had oorspronkelijk een vierkante constructie
van horizontale planken (zie afb. 16.15). De dendrochronologische datering van
het hout leverde een veldatum op tussen 522 en 534 n.Chr. (zie tabel 2.3). De bij-
na 1,50 m diepe waterput is in elkaar gedrukt aan de zuid- en de noordzijde,
waardoor de vorm van de bekisting niet langer vierkant maar rechthoekig is; on-
geveer 0,85 x 0,45 m. Aan de binnen- en buitenzijde van de put waren puntige
paaltjes geplaatst, om de iets uitlopende planken op hun plek te houden. De wa-
terput had bovenin een diepe nazak met daarin veel houtskool, verbrande brokken
leem, verbrand bot, aardewerk, een stuk slijpsteen en veel stukken maalsteen van
tefriet. Doordat de waterput tijdens de opgraving gedeeltelijk vernield is door
schatgravers, is een gedeelte van het vondstmateriaal mogelijk verloren gegaan.
Onder het aardewerk uit de put bevinden zich rand- en wandscherven van hand-
gevormd, vroeg-middeleeuws aardewerk, een scherf gedraaid merovingisch aarde-
werk met radstempel en een aantal scherven van hardgebakken Mayen-aardewerk.

Afb. 16.16 Waterput 60

Waterput 60

Waterput 60 lag in een drassige zone aan de zuidoostkant van Steenakker. De vierkante bekisting bestond uit horizontale, eikenhouten planken, die op de hoeken bijeengehouden werden door verticaal geplaatste paaltjes (zie afb. 16.16). Hiervan was nog 0,30 m door het grondwater geconserveerd. De planken zijn dendrochronologisch gedateerd tussen 585 en 597 n.Chr. (zie tabel 2.3). De put is na gebruik gedeeltelijk ingestort, blijkens het laagje plaggenmateriaal in het profiel. In de put is geen aardewerk gevonden, maar wel drie zandsteenfragmenten.

16.2.4 Kuilen (zie tabel 16.5)

Kuil 136

Kuil 136 is een komvormige kuil van 0,45 m diep met bovenin een houtskool-laag, gevolgd door een laag met veel aardewerk en leem, waarvan een deel is verbrand. Helemaal onderin zit een lichtere laag met houtskool. In de kuil werden ook vele verbrande en sterk verweerde stukken van romeinse dakpannen gevonden, naast een stukje stucwerk. Mogelijk diende deze kuil, met een duidelijk zichtbare leemlaag rond de nazakking op het vlak, als brandkuil voor een oven. Het vondstmateriaal bestaat overwegend uit hardgebakken, ruwwandig, grijs aardewerk met overkragende randen en relatief veel radstempel versiering. Verder komen uit de kuil een handgevormde scherf, delen van een maalsteen van tefriet, een slijpsteen van graniet en verbrand dierlijk bot. Het aardewerk dateert voor- namelijk uit de Merovingische Tijd, grofweg tussen 400 en 600 n.Chr.

Tabel 16.5 Overzicht van de vroeg-middeleeuwse kuilen op Steenakker

nr	omschrijving	diepte	diameter
136	brandkuil	0,45 m	1,25 m
137	brandkuil	0,55 m	2,50 m
138	kuil met onduidelijke functie	1,30 m	1,40 m
139	waterkuil?	1,15 m	3,50 x 2 m
140	kuil met onduidelijke functie	0,86 m	1,20 m

Kuil 137

Kuil 137 was een brede, komvormige kuil met een diameter van 2,50 m en een diepte van 0,55 m. Twee houtskoollagen in de kuil duiden erop dat deze diverse malen heeft gediend als vuurplaats (afb. 16.17). Het vroeg-middeleeuwse vondstmateriaal bestaat uit handgevormd en gedraaid, ruwwandig, hardgebakken aardewerk, en een *terra nigra*-scherf met lineaire golfversiering.

Kuil 138

Kuil 138 was een smalle, diepe, trechtervormige kuil met een diameter van 1,40 m en een diepte van bijna 1,30 m. De kuil lag aan de rand van het ven op Steenakker en doorsneed een zwarte uitgeloogde veenlaag die zich in het ven heeft gevormd. De vulling van de kuil bestaat bovenin uit lichtgekleurd zand met daaromheen een bruinigrijze laag die helemaal tot aan de bodem doorloopt. Onderin is deze laag echter gevlekt. De functie van de kuil is onduidelijk. In de kuil zijn enkele scherven van hardgebakken, gedraaid geel en rood aardewerk, en een stuk van een sterk verweerde romeinse dakpan gevonden.

Kuil 139

Kuil 139 lag in hetzelfde ven. De functie van de 1,15 m diepe kuil was mogelijk gerelateerd aan water, gezien de grote diepte en de spoellaagjes. De komvormige inloophkuil doorsneed, net als Kuil 138, de veenlaag van het ven. De fijnge-

Afb. 16.17 Brandkuil 137

laagde vulling bestond uit geel gevlekt zand met hier en daar wat houtskool en donkere humusrijke spoelbandjes. In de kuil werden een stukje tufsteen, een dakpan, brokken verbrande leem, mogelijk afkomstig van een oven(vloer), en handgevormd en gedraaid aardewerk gevonden.

Kuil 140

De 0,86 m diepe Kuil 140 lijkt sterk op Kuil 138. De kuil heeft een diameter van 1,20 m en lag in een laag, drassig terrein nabij de Bethlehemloop. De kern van de kuil wordt gevormd door een venig pakket.

16.3 Huifakker

Op Huifakker zijn twee zekere huisplattegronden aangetroffen uit de Vroege-Middeleeuwen: Huizen 76 en 83 (zie afb. 16.18). In de nabijheid van Huis 83, op de overgang van de dekzandrug naar het beekdal, lagen Bijgebouw 207 en Waterput 62 en deze laatste diende mogelijk als waterbron voor het huis. Huis 76 bevond zich op het hoogste deel van het opgegraven terrein en was niet omringd door andere vroeg-middeleeuwse sporen. Dit geldt ook voor Waterput 61 die eveneens op de dekzandrug lag.

structuur	omschrijving	typologie	klasse ²²	lengte	breedte	oriëntatie
Huis 76	éénledig? 2 x 5 palen	Verwers 5	A1	9,50 m	5,50 m	NO-ZW
Huis 83	drie-/vierledig; 2 x 4 palen	Verwers 5	A1	13 m	9 m	ZO-NW
Bijgebouw 207	4-palige spieker	Oss 1A	--	2 m	2 m	--

Tabel 16.6 : Overzicht van de vroeg-middeleeuwse huisplattegronden en bijgebouwen op Huifakker

16.3.1 Huisplattegronden en bijgebouwen (zie tabel 16.6)

Huis 76

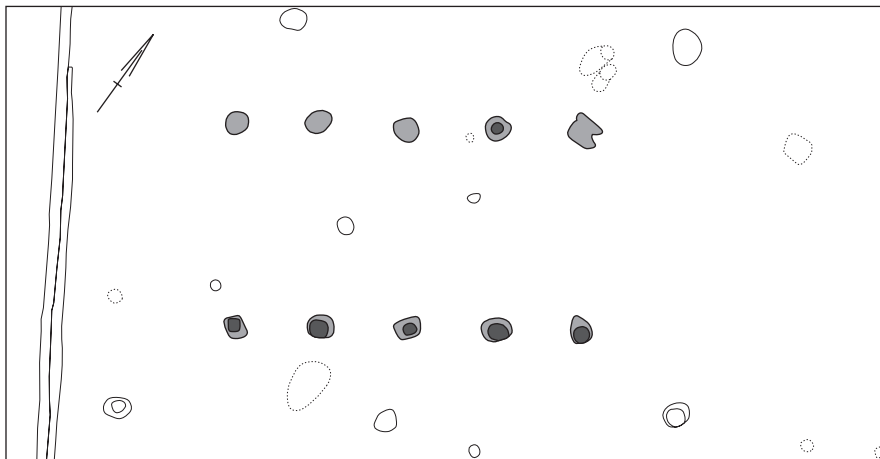
De plattegrond van Huis 76 (afb. 16.19) lag temidden van verscheidene huisplattegronden uit de Romeinse Tijd, die wat sporenconfiguratie betreft opmerkelijk verschillen van dit vroeg-middeleeuwse huis. Vergelijkbare plattegronden zijn aangetroffen in Dommelen en Geldrop.²³ Het noordoost-zuidwest georiënteerde huis komt ook overeen met type 5 van Verwers, uit met name de Karolingische Tijd. In een aantal paalkuilen lagen scherven van vroeg-middeleeuws aardewerk

²² Naar Fokkens & Jansen 2002, 10; zie tabel 4.3.

²³ Dommelen: Verhoeven & Vreene-
goor 1991, 64, fig 4-1; Geldrop:
Bazelmans 1990, 37, afb. 15.

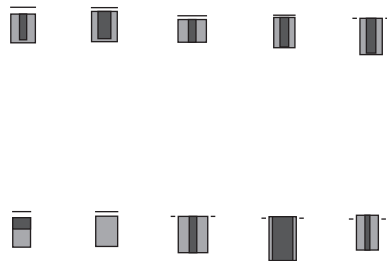

Afb. 16.18 Vroege Middeleeuwen
op Huifakker

Afb. 16.19 Huis 76
Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,50m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente versterking
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

(zie afb. 16.24.1 en 16.24.5) en tefrietten maalsteenfragmenten. Midden in het huis werd kuil aangetroffen met een urn en wat crematieresten. Ook in een aantal paalkuilen waren crematieresten aanwezig. Het lijkt erop dat het urngraf, dat mogelijk uit de Vroege IJzertijd stamt, bij de bouw van Huis 76 verspit is, en de crematieresten daarbij in de paalkuilen terecht zijn gekomen. Dat verklaart echter niet, waarom de kuil precies op de lengteas van het huis lag.

Huis 83

Huis 83 (afb. 16.20) lag vrij laag in het landschap, op de overgang naar het beekdal van de Weteringloop. Het esdek was ter plaatse verstoord door een ontgroning, waardoor ook de B-horizont totaal verdwenen is. Huis 83 komt sterk overeen met type 5 van Verwers, hoewel het aantal gebinten verschilt. Dit type huis kwam op de zandgronden vooral in de Karolingische Tijd voor en vergelijkbare gebouwen zijn gevonden in Geldrop en Someren.²⁴ Een stukje houtskool uit de kern van een paalkuil is ¹⁴C-gedateerd, die na calibratie uitkomt op 680-810 n.Chr (1 sigma), dus rond het begin van de Karolingische Tijd.²⁵ Huis 83, dat bestaat uit vier dakdragende gebinten, is deels drieledig en deels vierledig, met een diep gefundeerde middenstaander aan de westzijde. De afstand tussen de dakdragende palen bedraagt 4 m, aan de westkant met de extra staander is dit 5 m. De wand lag op ongeveer 2 m afstand, parallel met de as van de middenstaanders. Twee hoekpalen van de wand ontbreken en twee extra palen midden in het huis markeren de mogelijke ingangspartij.

Bijgebouw 207

Bijgebouw 207, een vierpalige spieker van ongeveer 2 x 2 m, lag een paar meter ten noorden van Huis 83 en hoorde mogelijk tot het erf van daarvan. De gemiddelde diepte van de paalkuilen bedroeg 0,17 m en soms was van de paal nog een donkere rand zichtbaar.

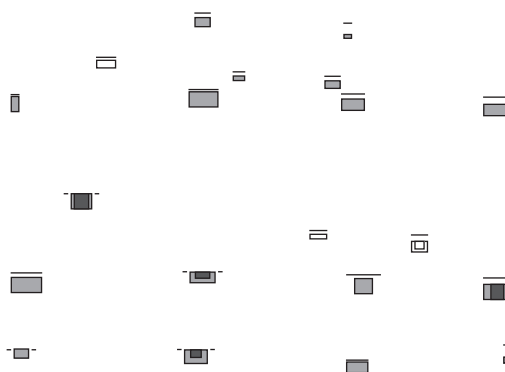
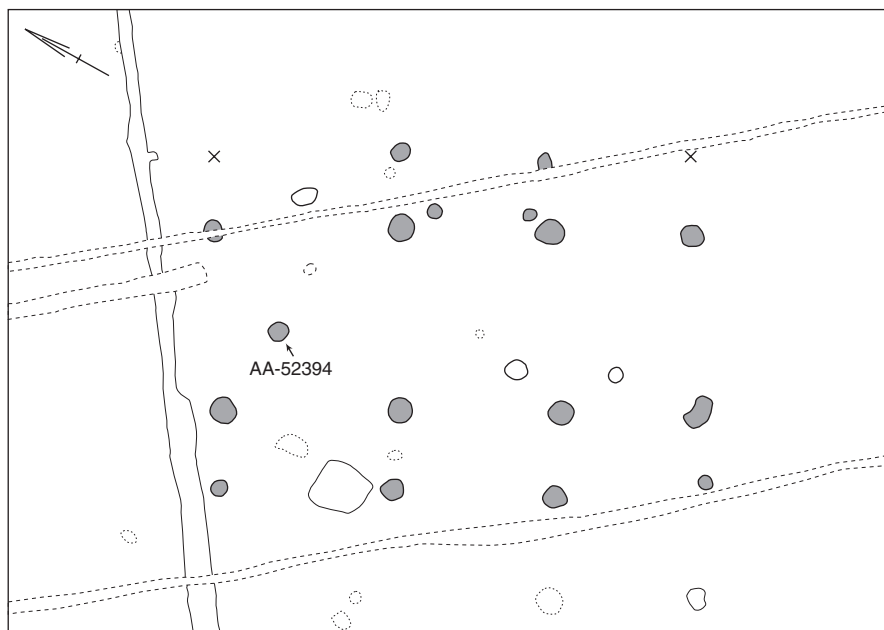
²⁴ Geldrop: Verhoeven & Vreenegoor 1991, 64, fig. 4-2; Someren: Verwers 1998, 93, fig. 57, nr. 5.

²⁵ Datering AA-52394.

Afb. 16.20 Huis 83

Schaal horizontaal 1:200, verticaal 1:100 (t.o.v. 2,30m +NAP).

- grens opgravingsput
- recente verstoring
- paalkuil en paalkern
- mogelijk bijbehorend spoor
- overig archeologisch spoor
- natuurlijke verkleuring

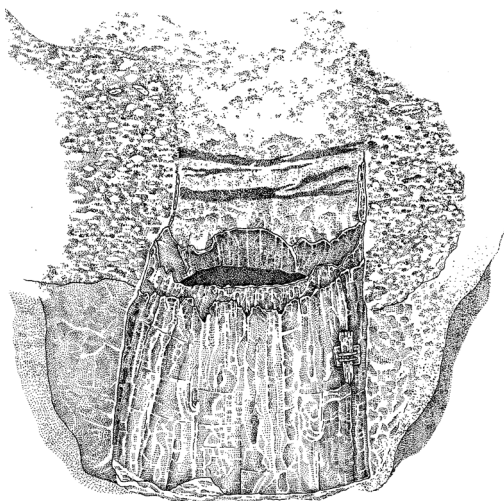
16.3.2 Waterputten (zie tabel 16.7)

Waterput 62

Ongeveer 40 m ten westen van Huis 83 werd Waterput 62 gevonden. Deze boomstamwaterput was meer dan 3 m diep en dateert mogelijk uit de 8e of 9e eeuw (zie afb. 16.21), op grond van een paar typische Badorscheren met radstempel die bovenin de vulling werden gevonden.

Waterput 61

Aan de noordkant van Huifakker is Waterput 61 aangetroffen, die mogelijk in de Vroege Middeleeuwen gedateerd kan worden. Het betreft een boomstamwaterput met een diepte van 2,25 m (zie afb. 16.21). De boomstam was tot een diepte van 1 m ingegraven. Vrij diep in de vulling van de put is een rundertand aangetroffen en een scherp vroeg-middeleeuws aardewerk (Badorf), op basis waarvan de put gedateerd is. In het welzand van de putvulling zijn grote brokken natuursteen aangetroffen, waaronder een zandstenen slijpsteen, tefriet en maaltsteenfragmenten en bouw materiaal van tufsteen.

Afb. 16.21 Waterput 61 (tekening) en 62 (foto)

16.4 Emerakker (zie tabel 16.7)

Op Emerakker is een klein deel van een merovingische nederzetting aangesneden, bestaande uit tenminste twee waterputten en een greppel (zie afb. 16.22). De greppel omsluit een ovale ruimte; hij diende mogelijk als omheining of vee-kraal. Een bijbehorende huisplattegrond is tijdens het onderzoek niet gevonden.

nr	omschrijving	type	diepte	diameter bekisting
61	boomstam	Oss A3	2,25 m	1 m
62	boomstam	Oss A3	3,10 m	0,95 m
63	boomstam	Oss A3	2,70 m	0,60 m
64	boomstam	Oss A3	2,80 m	0,80 m

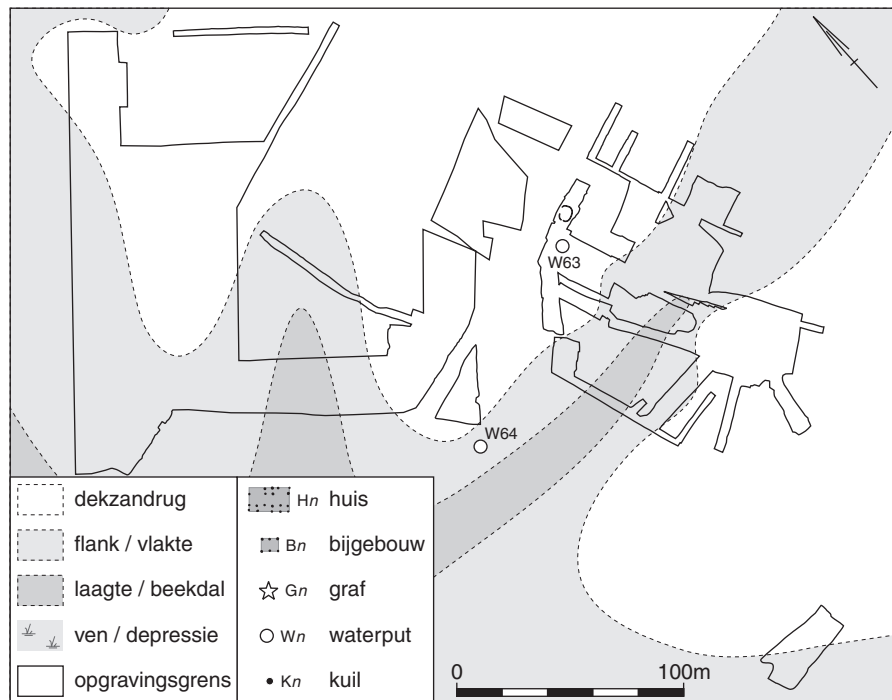
Tabel 16.7: Overzicht van de vroeg-middeleeuwse waterputten op Huifakker en Emerakker

Waterput 63

Uit deze waterput zijn vijf dendrochronologische dateringen beschikbaar, waarvan de oudste, de beschoeiing zelf, uit 649 n.Chr dateert, en de jongste ca. 40 jaar jonger zouden kunnen zijn (zie tabel 2.3). De 2,70 m diepe waterput bestond uit een eikenhouten boomstam, waarvan nog 1,65 m bewaard was (zie afb. 16.23). De vier delen van de put waren verbonden door middel van pen- en gat-verbindingen. In de put werden nog zeven eikenhouten planken gevonden die mogelijk ook bij de putconstructie hebben gehoord. De put was opgevuld met zandige lagen en organisch materiaal. Het betreft een grote hoeveelheid botanisch materiaal en opvallend veel bewerkt hout, mogelijk afval van houtbewerking dat in de waterput is gegooid. Ook zijn takken van els, hazelaar, eik, berk, wilg en druif in de put gevonden, planten die in de directe omgeving van de waterput, op het erf zullen hebben gestaan. De druif zal zijn geïmporteerd, aangezien deze soort hier niet van nature voorkomt. Meestal worden op opgravingen alleen pitten gevonden, deze kunnen ook van geïmporteerde druiven of rozijnen afkomstig zijn. In de waterput is tevens pollen van els, berk, hazelaar, eik, wilg, linde, heide, grassen en (akker-)onkruiden gevonden, naast zaden van cultuurgewassen als gerst, rogge en lijnzaad. Andere eetbare planten zijn hazelnoot en braam. Onderzoek wees verder uit dat resten van honingbij, houtworm, vlooiën, luizen, pels- en diefkever aanwezig waren in de put, maar geen plaaginsecten. Aanwijzingen dat de put lang zou hebben opengelegen, zoals loopkevers en vliegpoppen, ontbreken.²⁶

²⁶ Hänninen 1996, 4.

Afb. 16.22 Vroege Middeleeuwen op Emerakker

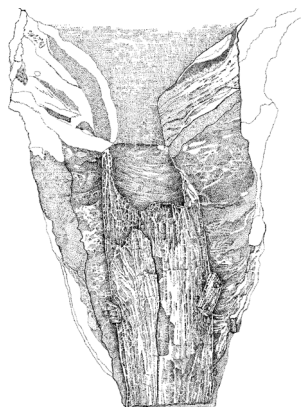
Een greppel en een spieker

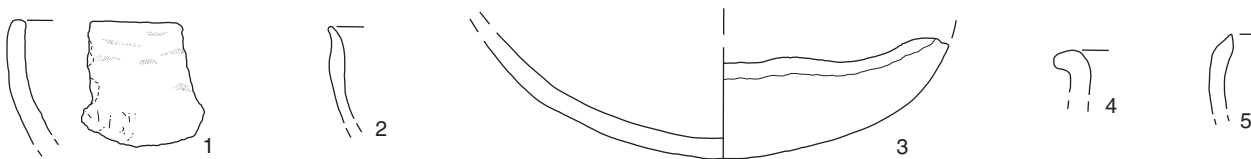
Naast de waterput lag een greppel, wellicht een standgreppel, die op basis van enkele scherven in de Vroege Middeleeuwen gedateerd kan worden. Mogelijk betreft het een deel van een gebouw of een omheining voor vee. Net ten noorden van de greppel lag een achtpalige, rechthoekige spieker (Structuur 160, zie ook hoofdstuk 11) die mogelijk uit dezelfde periode dateert.

Waterput 64

Waterput 64 (zie afb. 16.23) lag ongeveer 100 m ten westen van Waterput 63. De bijna 2,80 m diepe boomstamwaterput is bij het blootleggen gedeeltelijk verstoord door de aanleg van een gasleiding. De boomstam had een diameter van 0,80 m. Hij was gekliefd en uitgehold en vervolgens zijn de twee helften door middel van pen- en gatverbindingen aan elkaar geklonken. Van het hout was nog 1,20 m bewaard. De vulling in de schacht van de put bestond op de bodem uit een pakket schone, ingespoelde zandlaagjes, met daarop een laagje takjes en eikels, hetgeen sterk overeenkwam met de vulling van Waterput 63. De datering van de put is voornamelijk gebaseerd op zijn ligging nabij Waterput 63, omdat andere sporen in de omgeving of aardewerk ontbraken.

Afb. 16.23 Waterput 63 (links) en 64 (rechts)

16.5 Handgevormd aardewerk (E. Taayke)

Het handgemaakte aardewerk speelde in westelijk Noord-Brabant in de Vroege Middeleeuwen een ondergeschikte rol ten opzichte van gedraaid aardewerk (ruw-wandige *Wölbwand*-potten, Frankische knikpotten en dergelijke).²⁷ De vormen zijn moeilijk vast te stellen, want randscherven zijn zeer schaars in Breda-West. Het grootste rand-wandfragment betreft een komvorm met een kort, uitgebogen randje (uit Waterput 50) (afb. 16.24.2), met brandsporen aan de binnenzijde. Twee korte, uitgebogen randen, beide met organische magering, zijn voorts aangetroffen in Waterput 59 (afb. 16.24.4). Uit Kuil 139 komt een fragment van een plat oor, gemagerd met potgruis. De baksels zijn nogal divers (organische magering, potgruis, soms beide en soms met zand bijgevoegd), en omdat in de vroeg-middeleeuwse waterputten relatief veel oudere opspit lijkt te zijn beland, is het materiaal vaak niet goed te onderscheiden van het matte, ook deels organisch of met zand gemagerde aardewerk uit de Vroeg- en Midden-Romeinse tijd; bij bepaalde soorten brokkelig aardewerk komt zelfs de Midden-Bronstijd weer in zicht! Magering met ijzerconcreties – destijds met name in Oost-Nederland zeer gebruikelijk – is een nieuw element. De grove afwerking van de binnenzijde van een deel van de vondsten doet overigens sterk denken aan aardewerk uit de Late IJzertijd; enige onderlinge verwisseling is denkbaar. Bijzonder is in dit opzicht een *wackelig*-ronde bodem, aan de binnenzijde grof bekrast, in een verder op het oog tamelijk homogene waterput (Waterput 18) uit de Late IJzertijd (afb. 16.24.3). Een aardewerken kraal is buiten context gevonden.

Alles overziend, behoort het schervenmateriaal overwegend tot de zogenaamde *grass-tempered ware*, een late nevenontwikkeling (6e-8e eeuw) van het Angelsaksische aardewerk, met een verspreiding van Friesland tot de Vlaamse en Engelse kust.²⁸ In Noord-Brabant komt het sporadisch voor.²⁹ Aan de kust is organische magering frequent, in het pleistocene binnenland (Noordwest-Duitsland, Oost-Nederland) komt meestal granietgruis voor. In dat laatste geval wordt vaak de type-aanduiding Hessens-Schortens gebruikt. Het gaat om plomp, dikwandig aardewerk met korte, uitgebogen randen, maar ook wel om effenrandige kommen. De bodenvorm is vermoedelijk variabel, vlak tot *wackelig*. In zekere zin zijn we met deze pure gebruikskeramiek weer terug bij het *no-nonsense*-denken van de Midden-Bronstijd.

“Echt” Angelsaksisch aardewerk (eind 4e – begin 6e eeuw), dat wil zeggen kwalitatief hoogstaande, gladwandige en vaak uitbundig versierde keramiek, dat langs de gehele westkust en langs de grote rivieren in kleine aantallen voorkomt,³⁰ is in Breda niet positief aangetoond. Twee gladwandige, met zand gemagerde wandscherven³¹ komen wat het baksel betreft, dicht in de buurt. De onder de noemer Vroege IJzertijd behandelde grafgift uit Graf 30 op Steenakker komt eventueel ook in aanmerking.

16.6 Slotbeschouwing

Voor 1980 was nauwelijks onderzoek gedaan naar middeleeuwse nederzettingen in Noord-Brabant, vroeg-middeleeuwse kerken en grafvelden daarentegen waren wel opgegraven en vormden de belangrijkste informatiebron voor archeologen. Door archeologische resultaten te toetsen aan historisch en historisch-geogra-

Afb. 16.24 Aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen, divers van aard. Schaal 1:4

1: paalkuil Huis 76 (Br-60-98/19-68);

2: Waterput 50;

3: Waterput 18;

4: Waterput 59;

5: paalkuil Huis 76 (Br-60-98/19-32).

²⁷ Zie bijvoorbeeld Verwers 1998. De termen Frank en Frankisch zijn eeuwenlang in gebruik geweest, tot aan de Kruistochten toe, en lenen zich daarom voor verwarfing. Tussen het laat-Romeinse en het vroeg-middeleeuwse, Frankische aardewerk valt – in Nederland althans – geen doorlopende lijn te trekken.

²⁸ Taayke & Knol 1992 (type “Tritsum”); Hamerow, Hollevoet & Vince 1994.

²⁹ Vgl. Verwers 1998, V 46.

³⁰ Vgl. Knol 1993, fig. 10 (Wageningen, Monster en Rijsburg).

³¹ Steenakker 54-98 / 4-287 =

fisch onderzoek werden nieuwe inzichten verkregen met betrekking tot bewoningspatronen, nederzettingstypen en de dynamiek binnen en tussen nederzettingen.³² Bewoningssporen uit deze periode zijn in het westelijke deel van Noord-Brabant nog vrij zeldzaam. Uit de oostelijke streken zijn meer voorbeelden voorhanden. Zo leverden de onderzoeken in Dommelen, Escharen en Geldrop tientallen huisplattegronden uit de Vroege Middeleeuwen op.³³ Nederzettingen uit de 6e en eerste helft van de 7e eeuw zijn tot nu toe niet gevonden in de Kempen en op de zandgronden van het Maas-Demer-Scheldegebied.³⁴ De opgegraven grafvelden in Meerveldhoven, Veldhoven en Alphen, geven wel aan dat er ook toen mensen woonden.³⁵ Nederzettingssporen van na 650 zijn talrijker. Behalve boerderijen en waterputten zijn uit die tijd ook begravingen gevonden. Resten van merovingische en karolingische bewoning worden vrijwel altijd op de hogere gronden van de dekzandruggen gevonden.³⁶ Het archeologisch onderzoek in Breda-West toont aan dat de nederzettingen, net als in de rest van Brabant, bij voorkeur gelokaliseerd waren aan de rand van depressies.³⁷ Vermoedelijk speelde het hogere gehalte aan leem en mineralen hierbij een rol, waardoor de grond vruchtbaarder was dan de rest van de omgeving.³⁸ Het belang van deze lagere natte delen in het landschap hield mogelijk ook verband met hooiwinning.³⁹

16.6.1 De Merovingische Tijd

Archeologisch onderzoek in Noord-Brabant en Breda-West heeft uitgewezen dat huizen in de Merovingische Tijd met een gemiddeld oppervlak van 60 tot 75 m² klein waren in vergelijking tot huisplattegronden uit andere regio's.⁴⁰ De huisplattegronden waren over het algemeen ongeveer 12 m lang en 5 tot 6 m breed. Ze waren licht gebouwd: zware staanders ontbreken. De plattegronden van de huizen in Breda-West zijn een- of drieledig. Van de eenledige plattegronden is echter lang niet altijd duidelijk of ze niet toch deel uitmaakten van een drieledig gebouw.⁴¹ In de Kempen, maar waarschijnlijk ook in Breda-West, lag op het erf meestal een waterput, op geringe afstand van de huizen. Sporen van omgreppelingen of omheiningen (hekken) ontbreken, waardoor het onmogelijk is de omvang van een erf te bepalen. Evenmin is bekend hoeveel toegangen erven hadden en waar ze lagen, aangezien karrensporen ontbreken. Kuilen rond huizen zijn vaak niet aanwezig, zodat het erf met slechts een huis, een bijgebouw en een waterput lijkt te zijn ingericht. Vee en voorraden werden in bijgebouwen ondergebracht. Hierin onderscheidde het Zuid-Nederlandse huis zich van dat in Oost-Nederland, waar mens en dier onder hetzelfde dak waren ondergebracht. Waarschijnlijk was dit afhankelijk van het soort vee dat men hield. In Breda-West is het weinige determineerbare botmateriaal veelal afkomstig van rund.⁴² De vee-stapel moet erg klein zijn geweest, gezien de geringe stalcapaciteit in de gebouwen.⁴³ Graven ontbreken in Breda-West; waarschijnlijk ligt het grafveld van deze bewoners elders, aangezien graven in de Merovingische Tijd meestal niet in de nabijheid van woonhuizen lagen.⁴⁴

16.6.2 De Karolingische Tijd

In de Karolingische Tijd bestond een erf slechts uit een huis en een waterput; spiekers, schuren, hooibergen, erfafscheidingen en wegen ontbreken.⁴⁵ Een karolingisch erf op Huifakker bestond uit een drieledig huis met boomstamwaterput. Het huis werd blijkbaar ook voor veestalling gebruikt. In de Karolingische Tijd werden gebouwen anders geconstrueerd dan voorheen; groter, zwaarder gefundeerd en drieledig. Het aantal dragende staanderparen bedroeg drie tot vier, waardoor de palenparen verder uiteen stonden. In de lengterichting stonden de palen niet in een rechte lijn, wat duidt op een dwarsverband.⁴⁶ De afmetingen van plattegronden waren gemiddeld rond 12 x 5 m, met een gemiddeld oppervlak van

32 Verhoeven & Vreenegoor 1991.

33 Verwers 1998.

34 Theuvs 1991, 354-365.

35 Verhoeven & Vreenegoor 1991.

36 Verhoeven & Vreenegoor 1991.

37 Theuvs 1990, 52-57.

38 Theuvs 1993, 88-89.

39 Huijbers 1993, 73.

40 Verwers 1987, 196-197.

41 Theuvs 1996, 759 e.v.

42 Zie rapportage Archeoplan van Breda-West.

43 Theuvs 1991, 362; Theuvs 1996, 759 e.v.

44 Verwers 1987, 196-197.

45 Theuvs 1991, 354-365.

46 Theuvs 1996, 759.

90 tot 110 m². Net als in de Merovingische Tijd was de veestapel klein (twee tot vijf koeien), afgaande op de geringe stalcapaciteit in de gebouwen. Voor opslag van goederen werd wellicht gebruik gemaakt van een vliering in huis. Mogelijk vonden de agrarische activiteiten elders plaats, bijvoorbeeld op de centrale hoeve van een domein.⁴⁷ Het systeem van levensonderhoud binnen het Maas-Demer-Scheldegebied was vanaf ca. 750 binnen het kader van *villae* of domeinen (centrale nederzetting met daarvan afhankelijke nederzettingen) georganiseerd. De inwoners van deze afhankelijke nederzettingen moesten diensten verrichten op hoeves waarvan de opbrengst geheel naar de grootgrondbezitter ging.⁴⁸ Voor nader onderzoek naar de bezitsverhoudingen in Breda-West in de Middeleeuwen is analyse van het historische bronnenmateriaal noodzakelijk. Gericht historisch onderzoek is van groot belang, omdat het een extra dimensie geeft aan de door archeologen verworven kennis van de middeleeuwse samenleving.⁴⁹

16.6.3 Reconstructie van de erven

Een reconstructie van de woonerven in Breda-West is vrij moeilijk, omdat sporen van wegen en erfafscheidingen ontbreken. In vrijwel alle tot nu toe onderzochte vroeg-middeleeuwse nederzettingen in Zuid-Nederland ontbreken erfbe-grenzingslijnen. Het aantal erven op een nederzettingsterrein is daarom alleen te bepalen op basis van de aanwezigheid en verspreiding van enkele specifieke elementen.⁵⁰ Dankzij het archeologisch onderzoek in de Kempen, kunnen we ervan uitgaan dat elk erf uit een hoofdgebouw, een bron, enige bijgebouwen en kuilen bestond.⁵¹ Aangezien we op Steenakker slechts vier huisplattegronden hebben gevonden, maar wel 16 waterputten, is duidelijk dat lang niet alle woonerven te reconstrueren zijn. Het voorkomen van twee waterputten op één erf was namelijk niet ongewoon.⁵² Daarnaast werden de vrij duurzame huizen waarschijnlijk door meer dan één generatie gebruikt, waardoor een waterput eerder vernieuwd werd dan het huis.⁵³ Voor Steenakker is nog niet duidelijk welk huis gelijktijdig was met welk van de waterputten of bijgebouwen. Vaak ontbreken vondsten of is het aardewerk te gefragmenteerd om een exacte datering van de huizen en bijgebouwen te kunnen geven. De reconstructies zijn hier dan ook vooral gebaseerd op een combinatie van overeenkomsten in paalkuilen, oriëntatie en ligging. Van de meeste woonerven is alleen een indicatie van de samenstelling te geven. In de buurt van Huis 73 en Structuur 202 liggen bijvoorbeeld wel waterputten, maar duidelijke overeenkomsten tussen de verschillende elementen ontbreken.

Op Steenakker waren op de meeste plaatsen slechts enkele kenmerken aanwezig: hoofdgebouw, waterbron, bijgebouwen en/of kuilen. Dit vinden we onder andere bij de erven rond Huizen 70, 71 en 72. De paalkuilen van Huis 70 vertonen een sterke gelijkenis met de bovenste vulling van de nabijgelegen Waterput 59, waaruit een grote hoeveelheid verbrande leembrokken en houtskool komt. Mogelijk is de waterput bij het verlaten van het erf dichtgegooid met de restanten van het naastgelegen huis. Het eenledige huis zou dan uit de eerste helft van de 6e eeuw kunnen dateren, omdat de waterput op basis van het jaarringen-onderzoek in die periode wordt gedateerd.

Hetzelfde zien we bij Waterput 57. Deze trechtervormige waterput was bovenin ook opgevuld met een dikke laag roodverbrande leem, die sterk lijkt op de vulling van de paalkuilen van Huizen 71 en 72. De afstand tussen de waterput en de huizen bedroeg ruim 10 m maar bij welk huis de waterput hoorde is niet duidelijk, noch is de exacte datering bekend. Ook Waterput 56 hoorde mogelijk bij één van de erven van de nabijgelegen Huizen 71 of 72. Hoewel de afstand van Huis 72 tot de waterput bijna 25 m bedraagt, bestond ook hier de bovenste vulling van de waterput grotendeels uit verbrande leem.

Op Huifakker horen Waterput 62 en Spieker 207 mogelijk bij het erf van Huis 83, gezien hun ligging nabij het huis. Andere overeenkomsten ontbreken echter. Op Emerakker ontbreken sporen van huizen volledig.

⁴⁷ Theuvs 1991, 354–365.

⁴⁸ Theuvs 1991.

⁴⁹ Verhoeven & Vreenegoor 1991.

⁵⁰ Verwers 1998, 85.

⁵¹ Theuvs 1996, 767; Verwers 1998, 85.

⁵² Verwers 1998, 131.

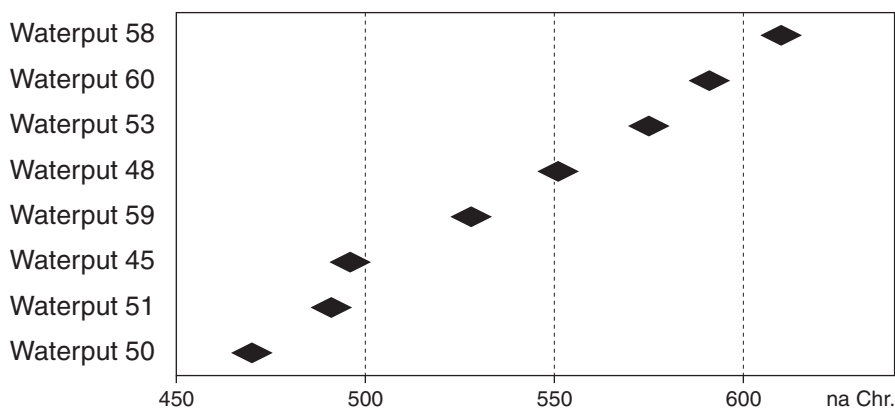
⁵³ Verwers 1998, 86.

16.6.4 Het nederzettingsspatroon

Aan de hand van de bewoningssporen op Steenakker zal hier een eerste interpretatie worden gegeven van het nederzettingsspatroon in de eerste helft van de Vroege Middeleeuwen. De vroeg-middeleeuwse nederzettingen in het zuiden van Nederland waren klein en werden bewoond door één of twee families. Deze zogenaamde *familia* bestond niet alleen uit wat wij tegenwoordig een gezin zouden noemen, maar ook uit familieleden van andere generaties en personeel.⁵⁴ Het is duidelijk dat niet alle hier gereconstrueerde erven gelijktijdig bestaan kunnen hebben. Om vooral de merovingische bewoning op Steenakker te doorgronden, is gepoogd de sporen zo veel mogelijk in nederzettingssfasen in te delen, waardoor een meer reëel beeld van de omvang en de topografie van de nederzetting door de tijd heen kan worden verkregen. Daarvoor wordt gebruikt gemaakt van de dateringen van de waterputten en algemene denkbeelden over de levensduur van waterputten en huizen.

Van de zestien waterputten zijn er acht met behulp van dendrochronologie gedateerd, van de vier huizen is één betrouwbare ¹⁴C-datering voorhanden (Huis 71: 1385 ± 35 BP). De waterputten waren allemaal gesitueerd in het zuidoostelijke deel van de dekzandrug van Steenakker. De dendrochronologische dateringen van materiaal uit acht waterputten bestrijken een periode van ca. 150 jaar, van het midden van de 5e tot het begin van de 7e eeuw. De afzonderlijke putten zijn vrij gelijkmatig over deze periode verdeeld (afb. 16.25). Als de overige acht putten even buiten beschouwing worden gelaten, kunnen we concluderen dat om de 17 jaar een nieuwe waterput werd aangelegd. De houtconstructies moet dus duurzaam genoeg zijn geweest om een put minimaal 17 jaar te kunnen gebruiken. Er is weinig literatuur over de duurzaamheid van putten, maar als de eikenhouten constructies van huizen decennia lang mee konden gaan, dan zullen eikenhouten putten toch ook 20 à 30 jaar gebruikt kunnen zijn. Uit het veldonderzoek blijkt overigens dat de op Steenakker aangetroffen waterputten geen reparaties hebben ondergaan. In de vulling van de putten is in het algemeen weinig vondstmateriaal aangetroffen. Dat betekent ofwel dat tijdens het gebruik van de put er nauwelijks materiaal in terecht kwam, ofwel dat de put regelmatig werd schoongemaakt. Gezien de veronderstelde levensduur van een put, lijkt de laatstgenoemde verklaring het meest plausibel.

Afb. 16.25 Dendrochronologisch gedateerde waterputten op Steenakker

Als huizen en putten zo duurzaam waren, lijkt een onderbreking in de bewoning uitgesloten. De gemiddelde levensduur van een vroeg-middeleeuws huis wordt geschat op 60 jaar, een erf werd dus bewoond door meer dan één generatie (ca. 40 jaar).⁵⁵ Op een erf kunnen derhalve sporen van hoofd- en bijgebouwen van twee fasen worden aangetroffen. Op Steenakker blijkt bewoning op dezelfde

⁵⁴ Verwers 1998, 132.

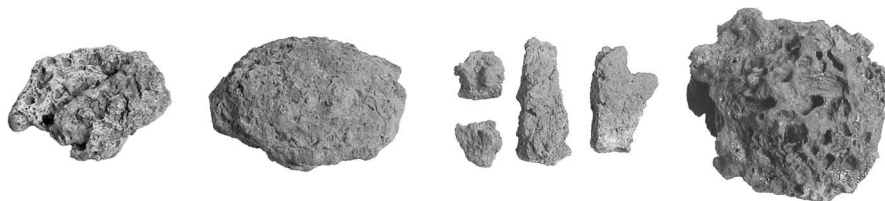
⁵⁵ Theuvs 1993, 94; Verwers 1998, 86.

erven door meerdere generaties vooral uit de mogelijke verbouwing van Huis 72. Behalve van continue bewoning, is ook sprake geweest van gelijktijdige bewoning. Uitgaande van een duurzaamheid van 60 jaar per huis en de aanwezigheid van vier huizen, waren ongeveer twee huizen gelijktijdig bewoond ((60x4):139 jaar = 1,7 huizen). Een levensduur van 30 jaar per put en 16 waterputten op het terrein duiden zelfs op drie tot vier gelijktijdig bewoonde huizen ((30x16):139 jaar = 3,4 waterputten).⁵⁶

Het nederzettingsspatroon op Steenakker (afb. 16.1) laat een onregelmatige spreiding van huizen met waterputten en bijgebouwtjes zien, dat doet vermoeden dat de huizen niet netjes naast een pad stonden. Er zijn geen aanwijzingen voor een bewoningsconcentratie en het merendeel van de huizen zal ook niet gelijktijdig in gebruik zijn geweest, waardoor de verspreiding van plaatsvaste erven in het landschap vrij sterk moet zijn geweest. Door dit losse bewoningsspatroon van huizen en waterputten, het ontbreken van erfafscheidingen en wegen, ontstaat het beeld van een onregelmatige ordening. Deze nederzettingsstructuur is karakteristiek voor de Vroege Middeleeuwen in Zuid-Nederland.⁵⁷

16.6.5 Metaalbewerking

Uit het onderzoek blijkt dat de bewoners vanaf de 5e eeuw volop gebruik hebben gemaakt van bouw materiaal uit de Romeinse Tijd. In bijna elke waterput is wel een stuk van een romeinse dakpan gevonden. Deze waren meestal sterk verweerd en soms hevig verbrand. Het meest voor de hand liggend is dat dit bouw materiaal afkomstig is uit de romeinse nederzetting op Steenakker; resten van de verdwenen huizen van de 3e-eeuwse nederzetting zijn min of meer als “steengroeve” gebruikt voor allerlei praktijken. De dakpannen waren echter niet afkomstig van de romeinse huizen; dakpannen werden in de Romeinse Tijd in landelijke nederzettingen voornamelijk secundair gebruikt, bijvoorbeeld als oven-

Afb. 16.26 Slakmateriaal
Deze vondsten, afkomstig van ijzerbewerking (waaronder delen van een smeltkroes), zijn gevonden in Waterputten 47, 54 en 55.

vloer. Het bouw materiaal dat nog in de 4e eeuw op het terrein aanwezig was, is niet voor de bouw van merovingische huizen gebruikt. Waarschijnlijk was de hoeveelheid daarvoor te klein. Wel lijkt het erop dat de platte tegels gebruikt zijn bij de bouw van smeltovens, bijvoorbeeld voor het winnen van ijzer. De sterke verbrandingen op sommige stukken dakpan wijzen althans in die richting.

Ook de diverse metaalslakken in de waterputten zijn een aanwijzing voor ijzerbewerking. In de vulling van een groot aantal waterputten zijn naast metaalslakken en sintels, delen aangetroffen van wat mogelijk gietmallen, smeltkroezen of smeltovens zijn geweest (afb. 16.26). Daarnaast zijn ook in de veenlaag van de depressie op Steenakker grote ijzerslakken gevonden en het lijkt er dan ook op dat de bewoners van de vroeg-middeleeuwse huizen zelf metaal hebben gewonnen en tot voorwerpen bewerkt. Mogelijk heeft ook de brandlaag nabij het fossiele beekdal hier mee te maken. Hier werd over een oppervlak van zo'n 100 m² direct op de natuurlijke podzolbodem een brandlaag gesignaleerd (zie hoofdstuk 3.2.3). De brand moet erg hevig zijn geweest, omdat het oorspronkelijke dekzand zelfs rood is gekleurd door oxidatie van ijzer in de bodem.⁵⁸ Waarschijnlijk

⁵⁶ De levensduur van 30 jaar is ontleend aan de bevindingen van het dendrochronologisch onderzoek aan twee stukken hout van Waterput 63. Het constructiefout is gedateerd in 648. Chr., terwijl een houten paalpunt uit de vulling dateert in 682 n. Chr.

⁵⁷ Theuvs 1996, 759 e.v.

⁵⁸ M. J. Kooistra 2001, 15, 22.

vond het winnen van ijzer uit ijzeroer in de open lucht plaats, sporen van werkplaatsen ontbreken namelijk. Het ijzeroer is mogelijk in het beekdal van de Bethlehemloop gewonnen. Opvallend genoeg komen metaalvondsten uit deze periode bijna niet voor.

16.6.6 *Epiloog*

De meeste vroeg-middeleeuwse nederzettingsterreinen en grafvelden op de Brabantse zandgronden raakten rond 700 buiten gebruik. Als gevolg van de zich ontwikkelende domaniaal georganiseerde samenleving, vestigden de bewoners van de oude merovingische woonplaatsen zich vermoedelijk bij nieuw gestichte nederzettingen. Dit wordt onderschreven door gegevens uit vroeg-middeleeuwse oorkonden. Ook in plaatsen als Voerendaal, Neerharen en Kootwijk was bewoningsverplaatsing te wijten aan de zogenaamde *villa*-vorming die gepaard ging met veranderingen in de lokale bezits- en exploitatieverhoudingen.⁵⁹ Waarschijnlijk hadden de veranderde bezitsverhoudingen en een ander gebruik van de ruimte ook op Steenakker een (geleidelijke) verschuiving van de bewoning tot gevolg. In hoeverre dit ook geldt voor de rest van Breda-West, zal moeten blijken uit historisch bronnenonderzoek en uit de resultaten van de opgravingen voorafgaand aan de aanleg van de HSL.

⁵⁹ Theeuwes 1988, 303-307.

